

CHRONICLE

Anna Zakościelna (Lublin), Jan Gurba (Lublin)

DR JAN KOWALCZYK (1918–2007)

Dr Jan Kowalczyk, eminent scholar and doyen of Polish archaeologists, expert on the Neolithic Age in Poland, died in Lublin on January 25, 2007.

He was born in Nowa Wieś, Lubartów district, on October 23, 1918. His studies at the Gdansk Polytechnic were interrupted by the war. He returned to Lublin as a volunteer to help defend the city (September 16–18, 1939). In 1944–1948, he studied at the Humanities Faculty of the Catholic University in Lublin, under Prof. Jan Czekanowski (head of the Anthropology Department), Prof. Stefan Nosek (head of the Prehistory Department of the Maria Curie-Skłodowska University in Lublin, and a freelance lecturer at the Lublin Catholic University), and Prof. Józef Gajek (head of the Ethnography and Ethnology Departments of the Maria Curie-Skłodowska University, and head of the Ethnology and Sociology Unit of the Lublin Catholic University). In the second year of his studies, he became an assistant to Prof. Czekanowski, giving classes accompanying Professor's lectures. After obtaining a post at the Prehistory Department of the Maria Curie-Skłodowska University on September 1, 1946, he co-operated with Prof. Nosek in creating the academic and didactic base for the Department. Due to his fluency in German, he was soon delegated, with Prof. Gajek, to the Regained Territories to take over specialist libraries deposited in so-called protected collections, and to bring them to the university. Consequently, the Archaeology Department in Lublin can now boast excellent German archaeological literature published before the war.

Dr Jan Kowalczyk was the first archaeologist educated in Lublin. He received his master's degree in philosophy (anthropology, ethnography with ethnology, and prehistory) in Prof. Czekanowski's seminar in 1948. In 1949, he had two-week practice at the State Archaeological Museum in Warsaw. In 1949–1951, while holding the post of assistant lecturer at the Maria Curie-Skłodowska University, he represented the State Archaeological Museum as a conservator of archaeological finds in the province of Lublin. In 1950, he

founded the Lublin Branch of the Polish Prehistoric Society with Prof. Nosek, and he became a member of the board.

In 1951, Dr Kowalczyk defended his doctoral dissertation *Funeral Rites in the Neolithic Age on the Territory of Poland*, written under Prof. Nosek's supervision. Since he failed to refer to the dialectical method of historical materialism, his dissertation has never been published and is known only from its synopsis (Sprawozdania PAU 52: 1951, pp. 931–933). Also in 1951, Dr Kowalczyk was dismissed from the Maria Curie-Skłodowska University, as enrolment into archaeological studies there had been abandoned in 1950.

In 1951–1952, he was an organizer and the first head of the Archaeological Department at the Lublin Museum after the war. He organized the first permanent archaeological exhibitions at the Lublin Museum and the Zamojskie Museum. Simultaneously, he gave lectures on archaeology to students of history and history of art at the Catholic University in Lublin.

In 1952–53, he worked for the Committee on Research on Grody Czerwieńskie, participating in excavations carried out by Prof. Zdzisław Rajewski at a settlement of the chronicled "Volhynia" in Gródek on the Bug River, as well as in Prof. Michał Drewko's research on an early mediaeval cemetery in Lipsko-Polesie.

After Prof. Nosek left Lublin, Dr Kowalczyk headed the Polish Archaeology Unit at the Maria Curie-Skłodowska University in 1953–55, giving lectures on Archaeology of Slavic Lands to first-year history students. Dismissed from the university again in 1955, this time for "ideological reasons", he found employment at the State Archaeological Museum in Warsaw, with which he had already co-operated in 1954, and he distinguished himself as a field researcher while excavating a Funnel Beaker culture settlement in Gródek on the Bug River. Prof. Zdzisław Rajewski, director of the Museum, disregarding the opinion Dr Kowalczyk had earned in Lublin as a "political dissenter", and recognizing his achievements, boldly appointed him head of the Neolithic Department, and in 1971 he nominated him research deputy director. For a few semesters, Dr Kowalczyk gave lectures to archaeology students at the University of Warsaw, where he habilitated in 1969 on the basis of his dissertation *Early Neolithic Age on the Territory of Poland*. In 1972, he moved to the Institute of History of Material Culture at the Polish Academy of Sciences, where he headed the Neolithic Age Unit until gaining the right to veteran's retirement in 1978. For several years, he chaired the committee for acceptance of academic dissertations at the Institute, and in 1971–1978 he had a seat on its Academic Council.

In 1978, Dr Kowalczyk returned to the Archaeology Department at the Maria Curie-Skłodowska University, where he worked until his retirement in 1989. In sum, he taught students of archaeology and history at the Maria Curie-Skłodowska University for 22 years, he supervised 17 master's theses and reviewed several doctoral dissertations.

Dr Kowalczyk has an established position in Polish archaeology as one of the most accomplished experts on the Neolithic Age on the Polish territory. He participated in the project of the Archaeological Picture of Poland. Although he specialized in the Funnel

Beaker culture, there was hardly any Neolithic culture that he did not help explore. The important field research he conducted included excavations at cemeteries of the Funnel Beaker and the Globular Amphorae cultures at Stok, Las Stocki and Klementowice, Puławy district (1949–1954), at the settlement of the Funnel Beaker culture in Gródek on the Bug River, Hrubieszów district, mentioned above (1954–1957), and at a banded flint mine at Krzemionki Opatowskie (1969–1970), as well as excavations carried out first with students of the Maria Curie-Skłodowska University, then with researchers from the State Archaeological Museum and the Institute of History of Material Culture at the Polish Academy of Sciences. He published the results himself or handed the material over to his younger colleagues, e.g. to Witold Gumiński, assistant researcher at the Neolithic Age Unit Dr Kowalczyk headed at the Institute, who based his doctoral dissertation on the material (Gumiński 1989).

The most important publications by Dr Kowalczyk, cited to this day, include *Funnel Beaker Culture Settlement in Gródek Nabużny in the Light of the Excavations of 1954* (*Wiadomości Archeologiczne* 23: 1954, pp. 23–48); *Two Radiocarbon Dated Neolithic Complexes* (*ibidem* 33: 1968, pp. 368–376); *Early Neolithic Age on the Territory of Poland* (*ibidem* 34: 1969, pp. 3–69); and *The Funnel Beaker Culture* (in: *The Neolithic in Poland*, ed. T. Wiślański, Wrocław 1970, pp. 147–177). His writings aimed at general public were highly valued as well.

Dr Kowalczyk's dissertations and papers quickly entered academic circulation. Many of them were quoted e.g. in the first, second and third volumes of the monumental synthesis *Prahistoria ziem polskich* from the years 1975–1979, in the first volume of the academic textbook *Pradzieje ziem polskich* (Warszawa – Łódź 1989) (both: *Prehistory of the Territory of Poland*), in the Ukrainian and Russian language versions of *Archeologia Ukrainkoj SSR* (1971, 1975), and in the *Eneolit* volume of the monumental series *Archeologia SSSR* (4: 1992). Dr Kowalczyk's three papers mentioned above, published in the *Wiadomości Archeologiczne*, are quoted in the *Eneolit SSR. Archeologia SSSR* 4, Moscow 1998, but with their titles and the name of the author omitted due to intervention of Soviet censorship (cf. *Postati ukraińskoj Archeolohii...* 1998. Rev. A. Zakościelna, J. Gurba. *Archeologia Polski Środkowowschodniej* 5: 2000, p. 243, note 7).

Dr Kowalczyk remained academically active to his last years. His last publications appeared in 2004.

His findings and hypotheses are still cited in Poland and abroad, and they may continue to inspire archaeologists, especially those interested in the Neolithic Age. The most heated debate surrounded his dissertation *Early Neolithic Age on the Territory of Poland*, which was highly critical of current views. After polemics in the *Wiadomości Archeologiczne*, the dissertation, despite some very unfavourable reviews, motivated numerous researchers to look for new interpretations (which is particularly stressed by archaeologists from Poznań).

Dr Kowalczyk was also an editor of archaeological publications; he edited, among others, the third volume of *Prahistoria ziem polskich* (Wrocław 1978), entrusted to him after Prof.

Aleksander Gardawski's death in 1974, and three years of the *Archeologia Polski* (21: 1976, ii, pp. 245–437; 22: 1977, i, ii, 489 pp.; 23: 1978, i, ii, 485 pp.).

An important area in Dr Kowalczyk's life was social activity, especially at the Polish Prehistoric Society, then the Polish Archaeological and Numismatic Societies. He was a member of the Board of the Lublin Branch, member of the Audit Committee of the Warsaw Branch, member of the Presidium, its treasurer and deputy secretary-general. He also worked on the editorial staff of the periodical *Z otchłani wieków* for eleven years (1971–1981).

In recognition of his academic and social achievements, he was awarded the Medal for Great Service to Polish Archaeology (1970), the Badge of Eminent Promoter of Culture (1972), the "Science for People" Medal of the Maria Curie-Skłodowska University (1975), the Medal of the Twentieth Anniversary of the Institute of History of Material Culture at the Polish Academy of Sciences (1976), the Award of the Secretary of the Polish Academy of Sciences (1977), the Golden Cross of Merit (1979), the Medal for Great Service to the Maria Curie-Skłodowska University (2004, with number 8). In 1998, on his eightieth anniversary, the editorial staffs of the *Archeologia Polski* and the *Archeologia Polski Środkowoschodniej* dedicated current volumes of their publications to him (Arch. Pol. 43: 1998; APŚ 3: 1998).

Jan Kowalczyk was a deeply religious man. Every day he testified to his faith and the guidance it gave him in his difficult life; he also published texts on religious matters, in the catholic periodical *Rycerz Niepokalanej* especially. With his modesty and consideration he endeared himself to all those who had the good fortune to meet him. He always promoted teamwork and friendly co-operation in achieving academic aims. To his younger colleagues he was not only a teacher and advisor, but also a true friend — "father and mother", in the words of his friend Leszek Gajewski (d. 1998). Many of us found him a steadfast support and moral authority.

We shall always be grateful for his friendship and the genuine interest he showed in our work, in our professional and personal problems.

Translated by Anna Skucińska

Anna Zakościelna (Lublin), Jan Gurba (Lublin)

DOC. DR HAB. JAN KOWALCZYK (1918–2007)

25 stycznia 2007 r. zmarł w Lublinie Doc. dr Jan Kowalczyk, wybitny badacz neolitu polskiego, wicenestor archeologów polskich.

Urodził się 23 października 1918 r. w Nowej Wsi, w pow. lubartowskim. Studia na Politechnice Gdańskiej przerwała Mu wojna. Wrócił do Lublina by jako ochotnik wziąć udział w obronie miasta 16 – 18 września 1939 r. Po wojnie, w latach 1944 – 1948 był studentem Wydziału Humanistycznego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Studiował u profesorów Jana Czekanowskiego (kierownika Katedry Antropologii KUL), Stefana Noska (kierownika Katedry Prehistorii UMCS, prowadzącego wykłady zlecone na KUL) i Józefa Gajka (jednocześnie kierownika Katedr Etnografii i Etnologii UMCS oraz Zakładu Etnologii i Socjologii KUL). Na drugim roku studiów został asystentem i prowadził ćwiczenia do wykładów prof. Czekanowskiego. 1 września 1946 r. został zatrudniony w Katedrze Prehistorii UMCS, uczestnicząc z prof. Noskiem w tworzeniu bazy naukowej i dydaktycznej Katedry. Już w pierwszych miesiącach pracy został delegowany – ze względu na świetną znajomość języka niemieckiego – wraz z prof. J. Gajkiem na Ziemie Odzyskane, w celu przejęcia dla Uczelni i przywiezienia do Lublina księgozbiorów specjalistycznych, m.in. o tematyce archeologicznej, ze składnic tzw. zbiorów zabezpieczonych. To dzięki tej wyprawie Biblioteka dzisiejszego Instytutu Archeologii jest świetnie zaopatrzona w wydawaną przed wojną fachową literaturę niemieckojęzyczną.

Doc. Jan Kowalczyk był pierwszym wykształconym w Lublinie archeologiem. Magisterium z filozofii w zakresie antropologii, etnografii z etnologią i prehistorii uzyskał na seminarium prof. J. Czekanowskiego w 1948 r. W 1949 r. odbył dwutygodniową praktykę muzealną w Państwowym Muzeum Archeologicznym w Warszawie. W latach 1949–1951, równocześnie z asystenturą w UMCS, był delegatem PMA pełniąc obowiązki konserwatora zabytków archeologicznych w woj. lubelskim. W 1950 r. z prof. S. Noskiem zakładał Lubelski Oddział Polskiego Towarzystwa Prehistorycznego i wszedł do Zarządu Oddziału.

W 1951 r. obronił pracę doktorską „Obrządek pogrzebowy w młodszej epoce kamienia na ziemiach Polski” pisaną pod kierunkiem prof. S. Noska. Praca nie została opublikowana, bo nie uwzględniła metody dialektycznej materializmu historycznego i znana jest tylko ze streszczenia (Sprawozdania PAU 52: 1951, s. 931–933). W tym samym roku został zwolniony z pracy w UMCS ze względu na likwidację od 1950 r. naboru na studia archeologiczne.

W latach 1951–1952 był organizatorem i pierwszym powojennym kierownikiem Działu Archeologii w Muzeum Lubelskim. Zorganizował pierwsze stałe wystawy archeologiczne w Muzeum Lubelskim i Muzeum Zamojskim. W tym czasie prowadził wykłady z archeologii dla studentów historii i historii sztuki KUL.

W latach 1952–1953 związał się z Komisją badań nad Grodami Czerwieńskimi biorąc udział w prowadzonych przez prof. Zdzisława Rajewskiego wykopaliskach na osadzie przygrodowej latopisowego „Wołynia” w Gródku nad Bugiem oraz w badaniach prof. Michała Drewki na cmentarzysku wczesnośredniowiecznym w Lipsku-Polesiu.

Po wyjeździe prof. Noska z Lublina był w latach 1953–1955 kierownikiem Zakładu Archeologii Polski UMCS, wykładając „Archeologię ziem słowiańskich” dla studentów I roku historii. Po raz drugi zwolniony został z Uniwersytetu w 1955 r., tym razem „ze względów ideologicznych”. Pracę znalazł w PMA w Warszawie, z którym związał się już w 1954 r. i dał się poznać jako świetny badacz terenowy prowadząc wykopaliska na osadzie kultury pucharów lejkowatych w Gródku nad Bugiem. Prof. Zdzisław Rajewski, ówczesny dyrektor PMA, nie zważając na opinię z Lublina o „nieprawomyślności” politycznej Jana Kowalczyka, a doceniając Jego dotychczasowe osiągnięcia, miał odwagę powołać Go na kierownika Działu Neolitu, a w roku 1971 na wicedyrektora Muzeum do spraw naukowych. W tym czasie przez kilka semestrów głosił też wykłady zlecone dla studentów archeologii Uniwersytetu Warszawskiego. W 1969 r. habilitował się na UW na podstawie pracy „Początki neolitu na ziemiach polskich”, po czym w 1972 r. przeszedł do ówczesnego Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN, gdzie na stanowisku kierownika Zakładu Epoki Kamienia, pracował do nabycia praw do kombatanckiej emerytury w 1978 r. W Instytucie przez kilka lat był przewodniczącym Komisji odbioru prac naukowych, a w latach 1971–1978 członkiem Rady Naukowej.

W 1978 r. powrócił do pracy w Katedrze Archeologii UMCS, w której pracował do przejścia na emeryturę w 1989 r. W sumie przez 22 lata kształcił w UMCS studentów archeologii i historii, pod Jego kierunkiem powstało 17 prac magisterskich, jako recenzent uczestniczył w obronach kilku doktoratów.

Jan Kowalczyk ma ugruntowane miejsce w archeologii polskiej. Należał do najlepszych znawców młodszej epoki kamienia na ziemiach polskich. Był jednym z twórców programu Archeologiczne Zdjęcie Polski. Specjalizował się przede wszystkim w zagadnieniach kultury pucharów lejkowatych, choć pewnie nie istnieje neolityczna kultura, w poznaniu której nie ma Jego twórczego wkładu. Do najważniejszych przeprowadzonych przez Niego prac terenowych należą badania na cmentarzyskach kultur pucharów lejkowatych i amfor kulistych w Stoku, Lesie Stockim i Klementowicach w pow. puławskim (1949–1954), wspomnianej osadzie kultury pucharów lejkowatych w Gródku na Bugiem, w pow. hrubieszowskim (1954–1957) i kopalni krzemienia pasiastego w Krzemionkach Opatowskich (1969–1970), nie licząc mniejszych wykopalisk prowadzonych początkowo ze studentami UMCS, a następnie pracownikami PMA i IHKM PAN. Wyniki wszystkich badań publikował sam lub przekazywał do opracowania młodszym kolegom. M.in. całość materiałów uzyskanych w trakcie badań neolitycznej osady w Gródku przekazał Witoldowi Gumińskiemu, asystentowi kierowanego przez siebie Zakładu Epoki Kamienia IHKM PAN, do opracowania, które stało się jego pracą doktorską (Gumiński 1989).

Do najważniejszych prac Jana Kowalczyka, najczęściej do dziś cytowanych, należą „Osada kultury pucharów lejkowatych w miejscowości Gródek Nadbużny w świetle badań

1954 r.” (Wiad. Archeol. 23:1954, s. 23–48), „Dwa zespoły neolityczne datowane radiowęglem” (tamże 33: 1968, s. 368–376), „Początki neolitu na ziemiach polskich” (tamże 34: 1969, s. 3–69) i „The Funnel Beaker Culture” (w: *The Neolithic in Poland*, red. T. Wiślański, Wrocław 1970, s. 147–177). Wysoko cenione były również Jego prace popularno-naukowe.

Publikacje Jana Kowalczyka szybko wchodziły do obiegu naukowego. Znaczna ich część była wykorzystana m.in. w tomach I – III monumentalnej syntezy „Prahistoria ziem polskich” z lat 1975 – 1979 i w tomie I podręcznika akademickiego „Pradzieje ziem polskich” (Warszawa–Łódź 1989), jak również w ukraińskiej i rosyjskiej wersji językowej „Archeologia Ukrainy SSR” (1971, 1975) oraz w tomie „Eneolit” pomyślniejszej serii „Archeologia SSSR” (4: 1992). Wymienione wyżej trzy artykuły J. Kowalczyka ogłoszone w „Wiadomościach Archeologicznych” cytowane są w „Eneolit SSR. Archeologia SSSR” 4, Moskwa 1998, jednak bez podania tytułów prac i nazwiska autora wykreślonego przez cenzurę radziecką (por.: *Postati ukraińskoї Archeolohii...* 1998. Rec. A. Zakościelna, J. Gurba. Archeologia Polski Środkowowschodniej 5: 2000, s. 243, przypis 7).

Był czynny naukowo do ostatnich lat. Ostatnie Jego publikacje ukazały się w 2004 r.

Ustalenia i hipotezy Jana Kowalczyka do dzisiaj są cytowane w polskiej i zagranicznej literaturze i zapewne długo jeszcze pozostaną inspiracją dla badaczy, zwłaszcza młodszej epoki kamienia. Najwięcej dyskusji wzbudziła Jego rozprawa habilitacyjna „Początki neolitu na ziemiach polskich”, wyróżniająca się ogromnym krytycyzmem wobec zastanej wiedzy. Podjęta na łamach „Wiadomości Archeologicznych” polemika spowodowała, że mimo często bardzo krytycznych ocen, praca — co szczególnie podkreślają archeolodzy z ośrodka poznańskiego — mobilizowała wielu badaczy do poszukiwania nowych możliwości interpretacyjnych.

Jan Kowalczyk zajmował się również redagowaniem wydawnictw archeologicznych. Do najważniejszych należy III tom „Prahistorii ziem polskich” (Wrocław 1978), powierzony Mu po śmierci prof. Aleksandra Gardawskiego w 1974 r. oraz trzy roczniki „Archeologii Polski” (21: 1976, z. 2, s. 245–437; 22: 1977, z. 1, z. 2, 489 s.; 23: 1978, z. 1, z. 2, 485 s.).

Ważne miejsce w życiu Jana Kowalczyka zajmowała działalność społeczna, zwłaszcza w Polskim Towarzystwie Prehistorycznym i późniejszych Archeologicznym oraz Archeologicznym i Numizmatycznym. Był członkiem Zarządu Lubelskiego Oddziału, członkiem Komisji Rewizyjnej Oddziału Warszawskiego, członkiem Prezydium — skarbnikiem i zastępcą sekretarza generalnego. Przez 11 lat pracował w redakcji „Z otchłani wieków” (1971–1981).

Za działalność zawodową i społeczną wyróżniony został Medalem Zasłużonego dla Archeologii Polskiej (1970), odznaką Zasłużonego Działacza Kultury (1972), medalem UMCS „Nauka w służbie ludu” (1975), Medalem XX-lecia IHKM PAN (1976), nagrodą Sekretarza Naukowego PAN (1977), Złotym Krzyżem Zasługi (1979), medalem „Zasłużonego dla UMCS” (2004; z kolejnym numerem 8!). W 1998 r. z okazji 80. lecia urodzin redakcje „Archeologii Polski” i „Archeologii Polski Środkowowschodniej” dedykowały Mu bieżące tomy swoich wydawnictw (Arch. Pol. 43: 1998; APŚ 3: 1998)

Jan Kowalczyk był człowiekiem głęboko wierzącym. Swoją autentyczną wiarą i umiejętnością kierowania się nią w niełatwym życiu dzielił się na co dzień, a także uprawiając publicystykę katolicką, zwłaszcza na łamach „Rycerza Niepokalanej”. W życiu codziennym i w pracy był człowiekiem nadzwyczaj skromnym i delikatnym, co zjednywało Mu sympatię wszystkich, którzy mieli szczęście spotkać Go na swojej drodze. Od zawsze był propagatorem zespołowej pracy naukowej, w której przyjaźń i życzliwość była warunkiem realizacji zamierzeń. Dla młodszych kolegów i współpracowników był nie tylko nauczycielem i doradcą, ale i prawdziwym przyjacielem — „ojcem i matką”, jak mawiał Jego młodszy przyjaciel Leszek Gajewski, zmarły w 1998 r. W chwilach trudnych był dla wielu z nas podporą i autentycznym autorytetem moralnym.

Zawsze będziemy wdzięczni za Jego przyjaźń, stałe zainteresowanie naszą pracą, naszymi problemami zawodowymi i osobistymi.